

NEKE ZNAČAJKE ODNOSA SESTARA / BRAĆE I OSOBA S POSEBNIM POTREBAMA

ANA WAGNER JAKAB, DANIELA CVITKOVIĆ, RENATA HOJANIĆ

primljeno: ožujak 2005.
prihvaćeno: ožujak 2006.

Pregledni rad
UDK:367.4

Studije o odnosu braće i sestara u zadnje su vrijeme sve više fokusirane na kontekst obitelji. Rezultati istraživanja ukazuju na važnost odnosa među braćom i sestrama koji su, uz roditelje, najbliži članovi obitelji. Utjecaj brata ili sestre, koji može biti pozitivan, ali i negativan, odnosi se na važna područja razvoja pojedinca. U slučaju kada jedno od braće ili sestara ima posebne potrebe, taj odnos je specifičan, može imati neke povoljne, ali i nepovoljne značajke. Iako je u svijetu sve više prepoznata potreba za stručnim radom s braćom i sestrama osoba s posebnim potrebama, kod nas je taj rad tek na početku. U ovom radu ukratko je prikazan jedan od mogućih načina pružanja podrške braći i sestrama osoba s posebnim potrebama.

Ključne riječi: obitelj, braća i sestre, osobe s posebnim potrebama

Rođenje djeteta s posebnim potrebama utječe na dinamiku cijele obitelji: majke, oca, braće i sestara pa onda i šire obitelji. Brat i sestra su uz roditelje najbliži članovi obitelji i bez obzira na prirodu njihova odnosa to je jedna od najdubljih povezanosti u životu. Atmosfera i međusobni odnosi unutar obitelji (otac-majka, roditelj-dijete, brat-sestra) pokazali su se izuzetno važnim za razvoj osoba s posebnim potrebama i kvalitetu života svih članova obitelji. Braća i sestre su kao mlađi i "dugovječniji" dio obitelji važna karika za planiranje budućnosti svoje braće i sestara s posebnim potrebama a isto tako su često i snažni zastupnici njihovih prava

Sestre i braća u sustavu obitelji

Istraživanja odnosa braće i sestara stara su skoro koliko i znanost psihologija. Prve studije su se provodile skoro prije 100 godina u britanskom laboratoriju Sir-a Francis Galtona, rođaka Charlesa Darwina, no tek su se nedavno istraživanja braće i sestara počela odvijati i odnositi na kontekst obitelji (Brody, 1998.)

Dok su se ranija istraživanja braće i sestara bavila više strukturom njihovih međusobnih odnosa, novija istraživanja fokusirana su na uzorke ponašanja i odnose unutar cijele obiteljske zajednice odnosno na klimu u obitelji (Brody, Stoneman i Mc Kinnon, 1986. prema D'Arcy, Flynn, McCarthy, O'Connor, Tierney, 2002; Beckman i

Bristol, 1991., McHale, S.,M., Updegraff, K.,A., Tucker, C.,J., Crouter, A.,C.,2000.) .

Studije o braći i sestrama iz ranijeg razdoblja bile su usmjerene na ispitivanje varijabli kao što su spol, dob, veličina obitelji, red rođenja, socioekonomski status, inteligenciju te crte ličnosti kao i na razinu postignuća, sklonost konformističkom i ovisničkom ponašanju (Sutton-Smith i Rosenberg, 1970. prema D'Arcy, Flynn, McCarthy, O'Connor, Tierney, 2002, Nihira, Meyers i Mink, 1980., Bank i Kahn, 1982., Stoneman, Brody, Davis, Crapps, 1988.). Noviji trend u istraživanju je ponovno vraćen na ispitivanja obiteljskog sustava i interakcija između članova obitelji (Keung i Leung, 1990., Goelman, H., Shapiro, E., 1990.) U zadnja dva desetljeća porastao je interes za obitelj kao pokretača promjena i fokus na preventivnu dimenziju skrbi za ljude ponukao je istraživače da se usredotoče na proučavanje dinamičnih procesa i problema u bratskim/sestrinskim odnosima (Brody, 1998.). Pokazalo se da ovi odnosi uvelike utječu na ravnotežu odnosno neravnotežu unutar obitelji a isto tako i ulogu i uzorke ponašanja koje donosi razvoj svakog pojedinog djeteta unutar obitelji (Brody, 1989.). Dosadašnje studije o obiteljima djece s posebnim potrebama su najveću važnost pridavale ulozi roditelja i to naročito majke što je zanemarivalo ulogu cijele obitelji kao sustava.

Turnbull i Turnbull (1990. prema D'Arcy,

Flynn, McCarthy, O'Connor, Tierney, 2002) su smatrali da se obiteljski sustav sastoji od:

1. značajki obitelji, kulture iz koje obitelj dolazi te vrste teškoća djeteta s posebnim potrebama,
2. obiteljskih interakcija i odnosa,
3. načina funkcioniranja obitelji, njezinih ekonomskih i zdravstvenih potreba te životnog ciklusa obitelji.

Različiti autori došli su do sličnog zaključka da se obitelj sastoji od različitih podsustava koji su međusobno relativno ovisni i funkcioniraju u skladu s postavkom "što utječe na jednoga utječe na sve" (Beckman i Bristol, 1991., Fewell i Vadasy, 1986. i Trunbull i Turnbull, 1991., prema D'Arcy, Flynn, McCarthy, O'Connor, Tierney, 2002.) što se podudara s ekološkim modelom ljudskog razvoja. Ovaj model dokazuje recipročni utjecaj djece i njihove ekološke okoline (Bronfenbrenner, 1979. prema Dyson, 2003.) Pod recipročnim se misli na uzajaman utjecaj djece i njihove okoline (obitelj, vršnjaci, učitelji). Još je sedamdesetih godina 20. stoljeća Perls (1981.) u okviru geštalt psihologije prihvatio ekološki pristup. Autor govoreći o dinamici figure i pozadine, spominje polje koje označava dinamičan sustav odnosno cjelinu, u kojoj promjene u bilo kojem dijelu utječu na cijeli sustav. Ponašanje je funkcija postojećeg polja, odnosno ukupnosti uzajamno ovisnih faktora ličnosti i okoline u datom trenutku. U tom smislu se čovjek i njegovo ponašanje promatraju neodvojivo od sredine u kojoj se nalazi.

Istraživanja Beckman-a i Bristol-a (1991.) usmjerena su na obitelj i međuosivnost podsustava unutar nje s naglaskom na utjecaj proširene obitelji na odvijanje interakcije braće i sestara.

Schvaneveldt i Ihingers (1979. prema D'Arcy, Flynn, McCarthy, O'Connor, Tierney, 2002.) su postavili neke temeljne pretpostavke u odnosu na braću i sestre unutar

obiteljskog sustava. Oni su pretpostavili da postoje tri podsustava unutar obitelji koji funkcioniraju relativno neovisno:

1. partner-partner,
2. roditelj-dijete,
3. braća/sestre-braća/sestre

Djelovanje braće i sestara je dinamičan proces, a na njihovo socijalno ponašanje djelomično utječe struktura i interakcije unutar obitelji. Iz navedenog je očito da su braća i sestre nezaobilazan i važan podsustav obitelji što ukazuje na ulogu i važnost njihova međusobnog odnosa koji doprinosi kvaliteti funkcioniranja cjelokupne obitelji.

Važnost odnosa sestara i braće

"Bez obzira da li veličali ili nijekali bratsku povezanost- sve dok su brat ili sestra živi postoji jedno ljudsko biće koje nas poznaje kao dijete, koje nas je iskusilo na jedinstven i intiman način na koji smo vrlo malo mogli utjecati, koje je zrcalo, iako iskrivljeno, našeg djetinjstva i mladosti, netko, tko je ukratko bio dijete roditelja koje je dijelilo s nama." (Bank and Kahn, 1982. prema D'Arcy, Flynn, McCarthy, O'Connor, Tierney, 2002. str.4).

Odnos braće i sestara jedan je od temeljnih odnosa u životu svakog čovjeka naročito zato jer je to obično najdugotrajnija obiteljska veza. Brat i sestra su uz roditelje najbliži članovi obitelji i bez obzira u kakvom se odnosu nalazili (ljubav, netrpeljivost, ignoriranje, suparništvo, prijateljstvo, odanost) to je jedna od najdubljih emocionalnih veza. Pitanje identiteta jedno je od temeljnih svakom čovjeku. Neki ljudi cijeli život tragaju za odgovorom a dio odgovora nalazi se u braći i sestrama. Autor Hobljaj (2002.) ističe kako temeljem pitanja "Tko sam ja?", "Odakle sam?" i "Kamo idem?" nastaju složene i dramaturški zapletene priče. Glavni likovi tih priča često su dvojica braće ili dvije sestre u nejednakom položaju (npr. o maloj braći i sestricama, Ivica i Marica, Kain i Abel, Ezav i Jakov, Lea i Rahela). U književnim djelima postoji više od 500 varijacija s motivom o nejednakoj braći i sestrama. Razumijevanje prirode i kvalitete odnosa između braće i sestara ukazuje na moguću razinu emocionalne podrške koju će si međusobno pružati tijekom cijelog životnog procesa (Brody, 1989.).

Povezanost braće i sestara je doživotna i poticana obiteljskom dinamikom. Pored obiteljske dinamike na ovaj odnos utječe konstelacija značajki braće i sestara kao i uzorci interakcija

unutar obitelji. Svi spomenuti odnosi umreženi su u širi i promjenama podložan eko-sustav (D'Arcy, Flynn, McCarthy, O'Connor, Tierney, 2002.).

Braća i sestre imaju moćan utjecaj na život pojedinca koji je formiran longitudinalnim, fizičkim i emocionalnim kontaktom u kritičnim razdobljima njegovog života (npr. pubertet, skrb o starim roditeljima, gubitak roditelja, starost). Oni često, poslije roditelja, uspostavljaju prvi vrlo intenzivan odnos s djetetom te predstavljaju model kroz koji se ono spolno, moralno, jezično i motorički razvija (Gallagher i Powell, 1993. prema D'Arcy, Flynn, McCarthy, O'Connor, Tierney, 2002.). Iako rijetka, istraživanja utjecaja braće/ sestara na razvoj jezika općenito i semantike specifičnije, ukazuju na doprinos starijeg brata ili sestre (Tomasello, Conti-Ramsden, Ewert, 1990., Hoff-Ginsberg i Krueger, 1991.).

Nadalje, braća i sestre su također čimbenici procesa socijalizacije.

Bossard i Boll (1960) ističu da braća i sestre kroz "uzajamnu međuovisnost (*mutual interdependency*)" savladavaju vještine suradnje, kompromisa te pružanja međusobne potpore. U ranim godinama života braća i sestre mogu jedni drugima predstavljati stalno društvo. Rane socijalizacijske interakcije braće i sestara pružaju važan kontekst za razvoj socijalnih, jezičnih i motoričkih vještina. Tijekom procesa učenja i vježbanja uloga, dijete ne uči samo svoju ulogu nego i još i dopunsku. Tako se primjerice starija braća i sestre u igri s mlađima ponašaju kao učitelji, menadžeri i pomagači dok mlađi u skladu s time preuzimaju uloge učenika ili osoba koje treba voditi i pomagati im (Azmitia i Hesser, 1993., Brody, Shaffer, 1982., Brody, Stoneman, Mac Kinnon, Mac Kinnon, 1985., Dunn i Kendrick, 1982.).

Iako ponekad genetički slični, dvoje djece iz iste obitelji često mogu imati vrlo različite značajke ličnosti i temperament (Rowe i Plomin, 1981.) koje ponekad mogu biti rizične za razvijanje konfliktnih situacija među njima (Munn i Dunn, 1989.).

Tijekom godina školovanja braća i sestre međusobno razmijenjuju i uče socijalne vještine koje savladavaju izvan obiteljskog okruženja. Jiao, Ji i Jing (1986.) su našli da su djeca koja imaju

braću i sestre ustrajnije, suradljivija i omiljenija među vršnjacima u odnosu na djecu-jedince koji pokazuju veću razinu egocentričnosti.

Osobnost i temperament svakog djeteta imaju veliki utjecaj na njegov odnos s bratom ili sestrom. Iako bratski/sestrinski odnosi mogu biti prožeti pozitivnim ali i negativnim osjećajima, ipak je kod školske djece i adolescenata taj odnos usmjeren u pretežno pozitivnom smjeru (McHale i Gamble 1987., Juhas, 2001.). No s druge strane ako stariji brat ili sestra konzumira alkohol, droge, pokazuje poremećaje u ponašanju ili je seksualno aktivan, mlađi brat ili sestra može pokazivati slična ponašanja (McCoy, Brody i Stoneman, 2002.) Isto tako braća i sestre mogu ublažiti poteškoće s kojima se djeca susreću tijekom odrastanja. Primjerice, Kempton, Armistead, Wierson i Forehand (1991. prema McCoy, Brody i Stoneman, 2002.) su, na osnovu procjena ponašanja od strane učitelja, našli da su adolescenti koji su jedinci imali više poteškoća u prilagođavanju razvodu roditelja.

Prethodno prikazani pregled istraživanja ukazuje na kompleksnost i važnost međusobnog odnosa djece u istoj obitelji. Dosadašnji naponi istraživača i praktičara bili su usmjereni na rad s roditeljima i to češće majkama, danas se sve više nameće potreba usmjeravanja pažnje i na odnose među djecom. Rođenje djeteta s posebnim potrebama u obitelji već dokazano uvelike utječe na dinamiku obiteljskih odnosa, no zanimljivo je vidjeti kakav je taj utjecaj na odnose među djecom koji često ostaju u sjeni roditeljskih odnosa.

Neke značajke odnosa sestara i braće osoba s posebnim potrebama

Većina braće i sestara u međusobnom odnosu doživljava širok raspon različitih osjećaja što ne zaobilazi niti braću i sestre osoba s posebnim potrebama (Meyer, Vadasy, 2000., D'Arcy, Flynn, McCarthy, O'Connor, Tierney, 2002.). Čini se da posebna potreba osobe još i više naglašava svojstvenu ambivalentnost ovog odnosa (Meyer i Vadasy, 2000.), ima utjecaj na cijelu obitelj te slijedom toga i na osobne potrebe i psihološka stanja njegove braće i/ili sestara (Robinson, Rosenberg i Beckman, 1992., Boyce i Barnett,

1993., McKeever, 1983, Seligman, 1983. prema Dyson, 1998., Mahoney i O'Sullivan, 1992., Rossiter, Sharpe, 2001.). Isto tako, pregledom literature može se ustanoviti da na kvalitetu međusobnog odnosa braće i sestara sa i bez posebnih potreba utječu stavovi, način prilagodbe i reakcije obitelji na posebne potrebe njezinog člana (Zetlin, 1986., Johnson, 1988., Begun, 1989., Swados, 1991. ,prema Seltzer, Greenberg, 1997.)

Različiti autori su ustanovili, istraživanjima i praktičnim iskustvima, neke pozitivne ali i negativne posljedice bratskog odnosa tipičnog djeteta i djeteta s posebnom potrebom (Bischoff i Tingstrom, 1991 ; Cleveland i Miller, 1977., Grossman, 1972. prema Burton i Parks, 1994.; Meyer i Vadasy, 2000.).

Povoljne značajke odnosa sestara i braće osoba s posebnim potrebama

Autori Dyson , Edgar i Crnic (1989. prema Dyson, 2003.) su ustanovili uzajamnu usmjerenost psiholoških resursa obitelji i self-koncepta, prilagodbe ponašanje i socijalne kompetencije braće i sestara djece s teškoćama. Sposobnost odnosno snaga obitelji, u psihološkom smislu, pokazala se u povezanosti sa razinom roditeljskog stresa uzrokovanog djetetovom teškoćom, obiteljskim odnosima, poticanjem i naglašavanjem važnosti osobnog razvoja te metodama održavanja obiteljskog sustava.

McHale, Sloan i Simeonsson (1989. prema Meyer i Vadasy, 2000.), u studiji koja je uspoređivala braću i sestre djece s autizmom, sniženom razinom kognitivnog funkcioniranja i tipičnom djecom, ustanovili su da su braća i sestre djece sa spomenutim posebnim potrebama pokazala statistički značajno nižu razinu

neprijateljskog ponašanja i osjećaja stida prema braći i sestrama te da su pokazali višu razinu prihvaćanja i podrške od braće i sestara tipične djece. Abramovitch, Stanhope, Pepler i Corter (1987., prema Meyer i Vadasy, 2000.) su našli višu razinu prosocijalnih ponašanja kod mlađe, ali i starije grupe braće i sestara djece s Down sindromom u usporedbi s braćom i sestrama tipične djece.

Nadalje, različiti autori naglašavaju kao pozitivnost iskustva odrastanja s bratom ili sestrom s posebnim potrebama razvijanje *altruizma i tolerancije* (Grossman, 1972., Skrtic, Summers, Brotherson i Turnbull, 1983., Tritt i Esses, 1988., prema Meyer i Vadasy, 2000.) kao i *sustava vrijednosti koji ističe: ulogu obitelji* (Koocher i O'Malley, 1981., Binkard, 1987., Remsberg, 1989., Hensen, 1985. prema Meyer i Vadasy, 2000.). S obzirom da se obitelj djeteta s posebnom potrebom nalazi u specifičnoj situaciji koja nosi mnoge teškoće i u odnosu na podršku okoline i sustava, nerijetko je da obitelj mobilizira vlastite snage i oslanja se na svoje članove. Vrlo često se izdvoji uloga jednog roditelja (često majke) kao "stupa" obitelji. Djeca u tom slučaju na istaknuto i visoko mjesto u svom općenitom sustavu vrijednosti rangiraju obitelj. Nadalje, odrastajući uz brata ili sestru s posebnim potrebama djeca posebno cijene *individualna postignuća i sposobnosti pojedinca* (Shanely, 1991., Harkleroad, 1992., de Vinck, 1985., Westra, 1992., Cobb, 1991., Zatlow, 1992. prema Meyer i Vadasy, 2000.) kao i *zdravstveni status* (Binkard, 1992., Cobb, 1991., Watson, 1991. prema Meyer i Vadasy, 2000.) ne uzimajući ih kao samo po sebi razumljive. Djeca koja se nikada nisu osobno susrela s mogućnošću gubitka sposobnosti i zdravlja ne vrednuju ih jednako kao djeca koja svakodnevno svjedoče i sudjeluju u rastu, razvoju, odgoju, obrazovanju i rehabilitaciji svoga brata ili sestre kao i svim nedaćama ali i "malim" uspjesima koje taj proces nosi.

Braća i sestre djece s kroničnim bolestima, su kroz studiju autora Tritta i Essesa (1988. prema Meyer i Vadasy), isticali da su kroz odnos s ovom djecom razvili više strpljenja, razumijevanja, senzibiliteta i svijesti o posebnim potrebama osoba.

Uz to braća i sestre često *gaje nježne i duboke osjećaje* lojalnosti i ponosa prema djetetu s posebnim potrebama (Binkard, 1987., Murray i Jampolsky, 1982., Morrow, 1992., Jones, 1991. prema Meyer i Vadasy, 2000.), *razvijaju vještine zastupanja i samozastupanja* (Watson, 1991., Zatlow, 1992., Binkard, 1987., prema Meyer i Vadasy, 2000.) te biraju *pomagačke profesije* (Thibodeau, 1988., Rinehart, 1992., prema Meyer

i Vadasy, 2000.) kao što su psiholog, doktor, socijalni radnik ili pravnik usmjeren na zastupanje prava osoba s posebnim potrebama.

Nepovoljne značajke odnosa sestara i braće osoba s posebnim potrebama

Nepovoljne posljedice ovog odnosa za braću i sestre djece s posebnim potrebama mogu biti: *prerano sazrijevanje i izloženost prevelikim zadaćama i očekivanjima* (Murray i Jampolsky, 1982., Binkard, 1987., Remsberg, 1989., prema Meyer i Vadasy, 2000.). Kao što je već prije spomenuto obitelji s članom s posebnim potrebama često se oslanjaju na vlastite snage od čega nisu pošteđena tipična djeca ovih obitelji. Često vrlo rano djeca bez posebnih potreba preuzimaju dio brige i skrbi za braći i sestre s posebnim potrebama, vrlo aktivno sudjeluju u održavanju kućanstva prilikom čega se uloge unutar obitelji mijenjaju pa su djeca u nekim situacijama tretirana u skladu sa svojom dobi dok se u drugim situacijama od njih očekuju vještine i kompetencije odraslih osoba. Isto tako s obzirom da se tipična djeca doživljavaju kao ona "jača i sposobnija" od njih se očekuje uspjeh i samostalnost. Roditelji su ponekad usmjereni na dijete s većom razinom potreba dok drugo dijete samo sebe doživljava kao ono koje treba zadovoljiti očekivanja roditelja.

Zanimljiva je Colemanova studija (1990. prema Meyer i Vadasy, 2000.) tri grupe braće i sestara u dobi od 12 do 14 godina. Coleman je uspoređivao braću i sestre djece s razvojnim teškoćama, djece s motoričkim oštećenjima i tipičnom djecom.

Statistički značajna razlika u self-konceptu ove tri skupine ispitanika nije nađena, no pokazala se značajna razlika u potrebi za postignućem s tim da je najveća potreba za postignućem kod skupine braće i sestara djece s razvojnim teškoćama. Zanimljivo je da je autor pronašao negativu povezanost između akademskog postignuća i self-koncepta kod braće i sestara djece s razvojnim teškoćama što se nije pokazalo kod ostale dvije skupine ispitanika. Naposljetku, u nijednoj od tri skupine nije pronađena razlika u percepciji ispitanika o očekivanjima roditelja.

Uz to kod tipične djece može se javiti osjećaj krivnje, ljutnje i stida (Zatlow, 1992, Fish, 1993., Leder, 1991., Bendor, 1990., prema Meyer i Vadasy, 2000 ; Griffiths i Unger, 1994.). Krivnja se može odnositi na fenomen "preživjelog" odnosno postavlja se pitanja zašto su se posebne potrebe javile kod brata ili sestre a ne kod tipičnog djeteta. Isto tako krivnja u smislu nekih uobičajenih bratskih razmirica ili sudjelovanja u nekim aktivnostima u kojima je brat ili sestra s teškoćom onemogućen. Ljutnja se ponekad povezuje na osjećaj prevelikih očekivanja i zaduženja obitelji na tipično dijete. Stid se javlja u nekim svakodnevnim situacijama u kojima su očita odstupanja brata ili sestre od uobičajenog razvoja (npr. vrištanje u dućanu) ali i stid i osjećaj krivnje ako su tipična djeca osjetila ljutnju na brata ili sestru s posebnim potrebama.

Zbog svega navedenog tipična djeca mogu razviti osjećaj izolacije, osamljenosti, gubitka i zanezarenosti (Murray i Jampolsky, 1982., Bendor, 1990., Ellis, 1991., Collins, 1991., prema Meyer i Vadasy, 2000.) kao i izloženost pritisku i stresu (Grossman, 1972. Fink, 1984., Leder, 1991., prema Meyer i Vadasy, 2000.; Bischoff i Tingstrom, 1991.) te zabrinutost za vlastitu budućnost (Remsberg, 1989. prema Meyer i Vadasy, 2000.) koja se odnosi na potrebu za odvajanjem od obitelji, osnutkom vlastite obitelji, pitanjima kako će obitelj i brat ili sestra funkcionirati kada se osoba odvoji od njih, kada roditelji ostare, onemoćaju i umru ali i zabrinutosti glede nasljeđivanja teškoća u vlastitom potomstvu. Pojavljuje se i osjećaj gubitka, izoliranosti od strane vršnjaka, roditelja ili zbog nedostatka informacija i neuključenosti u obiteljsku situaciju (Tozer, 1996.)

Bez obzira na sličnosti u značajkama odnosa braće i sestara tipične djece, odnos brata ili sestre s djecom s posebnim potrebama definiran je posebnostima i nekim različitostima (Meyer i Vadasy, 2000.) koje mogu biti povezane s nekim osobinama braće i sestara, no isto tako i s klimom unutar obitelji. Spoznaje na ovom području ukazuju na potrebu i važnost podrške i rada stručnjaka s braćom i sestrama osoba s posebnim potrebama.

Primjer modela rada s braćom i sestrama osoba s posebnim potrebama

Iako se u svijetu, u okviru podrške i rada s osobama s posebnim potrebama i njihovim obiteljima, velika važnost pridaje njihovoj braći i sestrama, kao potencijalno vrlo važnoj i snažnoj skupini u zastupanju njihovih prava, u našoj zemlji ih dosada nitko nije respektirao i njima se sustavno bavio. Rad s obitelji koji nije ograničen samo na rad s roditeljima omogućiti će iskorištavanje svih njezinih potencijala te je osnažiti za zajedničko i ujedinjeno rješavanje problema s kojima se suočava. Iz svih dosadašnjih spoznaja i istraživanja očito je da braća i sestre imaju potrebu za podrškom, informiranjem, savjetom i vlastitim aktivnostima odvojenim od obiteljskog okruženja (Tozer, 1996.).

Uz određenu potporu, sestre i braća postaju važan faktor u kreiranju zadovoljavajućih uvjeta skrbi i brige o osobama s posebnim potrebama starije dobi.

Kontinuirani i organizirani rad s braćom i sestrama još uvijek je kod nas rijetkost. No, u okviru programa Hrvatske udruge za stručnu pomoć djeci s posebnim potrebama- Idem u Zagrebu koja razvija model podrške djeci s posebnim potrebama integriranim u redovne škole, kontinuirano se provodi rad s braćom i sestrama kroz "sibshops".

"Sibshops" su radionice za braću i sestre osoba s posebnim potrebama koje su bazirane na modelu Dona Meyera voditelja "Sibling Support Project-a" iz Seattla, Washington u Sjedinjenim Američkim Državama.

Dvije subote mjesečno u Idem-u se održavaju 90-minutne radionice za djecu osnovnoškolske dobi i mlade i odrasle.

Radionica za djecu pruža podršku i edukaciju u opuštenoj i zabavnoj atmosferi. To je kombinacija aktivnosti informiranja i diskusije s igrama, aktivnostima pripremanja užine i posjetima posebnih gostiju koji sudionike poučavaju raznim novim vještinama. Aktivnosti se provode u zatvorenom, ali i na otvorenom prostoru. U radionicama se igraju različite igre, potiče se kreativno izražavanje, posjećuju zabavna mjesta (kino, slastičarna), razmjenjuju iskustva i međusobno

demonstriraju razne vještine, puno se priča o temama važnim djeci. Grupe nisu terapijske ali u svakom slučaju često imaju terapijski učinak.

Radionica za mlade i odrasle odgovara na najmanje tri iskazane potrebe: informiranje, pružanje podrške od strane vršnjaka i vještine zastupanja (Meyer, Vadasy, 2000.). Na sastancima se puno razgovara o odnosima u životima i donošenju važnih odluka mladih, razvijaju se vještine komunikacije, rješavanja problema, razmjenjuju se iskustva i informacije o životu s braćom i sestrama, pozivaju gosti, kreativno se izražava. Kroz zabavne aktivnosti potiče se pružanje međusobne podrške u sigurnoj i opuštenoj atmosferi (Wagner Jakab, Torbica, 2004.).

Slijedom toga mogu se citirati Powell i Ogle (1985.) koji naglašavaju: "Braća i sestre mogu mnogo toga naučiti one koji žele pomoći. Oni mogu voditi aktivnosti roditelja i stručnjaka kako bi što bolje spoznali njihove potrebe" (str.7, prema Juhas 2001.).

Zaključak

Studije o odnosu braće i sestara nisu novijeg datuma, međutim tek se u zadnje vrijeme naglasak daje na utjecaj njihovih odnosa na kvalitetu funkcioniranja i klimu u obitelji. U skladu s ekološkom teorijom na djecu se gleda kao na podstav koji djeluje u međusobnoj i neodvojivoj vezi sa obitelji. Rezultati istraživanja ukazuju na važnost odnosa među braćom i sestrama koji su uz roditelje najbliži članovi obitelji a i u normalnim okolnostima dugovječniji od roditelja. Iz pregleda istraživanja očit je važan utjecaj brata ili sestre, koji može biti pozitivan ali i negativan, na komunikaciju, govor, usvajanje socijalnih vještina, spolni, emocionalni i moralni razvoj. U slučaju kada jedno od braće ili sestara ima posebne potrebe taj odnos može imati neke povoljne ali i nepovoljne značajke.

Međutim, sestre i braća kao mlađi dio obitelji možda su i najvažnija karika za planiranje budućnosti osoba s posebnim potrebama. Čini se da je taj aspekt važan u kontekstu naše zemlje u kojoj zbog niskog standarda obitelj još uvijek često egzistira u proširenom obliku (više gener-

acija zajedno) naročito u ruralnim područjima i gdje se iz istog razloga mlađi članovi kasnije odvajaju i zasnivaju vlastiti život odvojen od primarne obitelji nego u zapadnim zemljama i u kojoj je podrška sustava još uvijek oskudna pa se članovi obitelji oslanjaju na podršku jedni drugih. Isto tako u Hrvatskoj koja je površinom mala pa su članovi obitelji češće u fizičkom kontaktu nego u većim zemljama ,gdje se okupljaju nekoliko puta godišnje na obilježavanju bitnih datuma, uloga obitelji je još uvijek relativno tradicionalna i na visokom mjestu u sustavu vrijednosti ljudi. Upravo zato su tipična djeca ta koja poslije roditelja preuzimaju brigu i odgovornost o braći i sestrama s posebnim potrebama. Teškoće i nedoumice s kojima se suočavaju roditelji osoba s posebnim potrebama ne zaobilaze niti njihove sestre ili braću (Meyer, Vadasy, 2000.). Rad s roditeljima se sve više provodi kroz savjetovanja,

psihoterapiju, grupe podrške no rad s tipičnom braćom i sestrama je još uvijek sporadičan i rijedak. Upravo zato je važno provoditi istraživanja i razviti modele podrške u području rada s braćom i sestrama osoba s posebnim potrebama. S obzirom da temeljni stavovi i vrijednosti pojedinca proizlaze iz obitelji i da je obitelj čimbenik promjena u društvu važno je voditi računa o svim njezinim članovima. U budućnosti će braća i sestre biti glavni zagovarači prava osoba s posebnim potrebama i zato ih danas treba podržati i osnažiti da usklade potrebu za održavanjem kvalitetnih i bliskih bratskih veza ali i svoju potrebu za osobnom slobodom i neovisnošću.

U svijetu se sve više prepoznaje važnost rada s braćom i sestrama te će biti potrebno u što skorije vrijeme dati naglasak razvijanju ovog područja kroz znanstvena istraživanja i praktičan rad i u našoj zemlji.

Literatura

- Azmitia, M., Hesser, J. (1993.): Inequity in social exchange, *Advances in Experimental and Social Psychology*, 1, 149-175.
- Bank, S., Kahn, M., D., (1982): *The Sibling Bond*, Basic Books Inc, New York
- Beckman i Bristol (1991.): Issues in developing the I.F.S.P.; A framework for establishing family outcomes, *Topics in Early Childhood Special Education*, 11, 19-31.
- Bischoff, L., B., Tingstrom, D., H. (1991.): Siblings of children with disabilities: psychological and behavioural characteristics, *Counseling psychology quarterly*, Vol 4 (4), 311-322.
- Bossard i Boll (1960): *The Sociology of Child Development*, Harper and Brothers, New York.
- Brody, G., H., Shaffer, D., R. (1982.): Contributions of parents and peers to children's moral socialization, *Development Review*, 2, 31-75.
- Brody, G., H., Stoneman, Z., Mac Kinnon, C.E., Mac Kinnon, R. (1985.): Role relationships and behavior among preschool-aged and school-aged siblings pairs, *Developmental Psychology*, 21, 124-129.
- Brody, G., H., Stoneman, Z., Mac Kinnon, C.E., (1986.): Contributions of maternal child-rearing practices and play contexts to sibling interactions, *Journal of Applied Developmental Psychology*, 7, 225-236.
- Burton, S., L., Parks, A., L. (1994.): Self-esteem, locus of control and carer aspirations of college-age siblings of individuals with disabilities, *Social work research*, Vol 18, (3), 178-181.
- D'Arcy F., Flynn, J., McCarthy, Y., O'Connor, C., Tierney, E. (2002): *Sibshops: An Evaluation of an Interagency Model*, A Collaborative Report by the Brothers of Charity, COPE Foundation and Enable Ireland, Cork.
- Dunn, J., Kendrick, C. (1982.): *Siblings: Love, Envy and Understanding*, Cambridge MA: Harvard Univ. Press., Academic Search Premier
- Dyson, L (2003.): Children with learning disabilities Within the Family Context: A Comparison with Siblings in Global Self-concept, academic Self-Perception and Social Competence, *Learning disabilities Research and Practice*, Vol. 18 (1), 1-9
- Dyson, L. (1998.): A support program for siblings of children with disabilities: what siblings learn and what they like, *Psychology in the Schools*, Vol. 35 (1), 57-65.
- Goelman, H., Shapiro, E., (1990.): Family environment and family day care, *Family relations*, Vol 39. (1), 14-20.
- Griffiths, D., L., Unger, D., G. (1994.): Views about planning for the future among parents and siblings of adults with mental retardation, *Family relations*, Vol 43, (2), 221-228.
- Hoblaj, A., (2002.): Putovi koji vode u život- biblijska priča o Ezavu i Jakovu (Post 24-33), zbornik radova "Cjeloživotnim učenjem korak bliže djetetu", stručno-znanstveni skup u povodu 155. obljetnice predškolskog odgoja u Rijeci, Dječji vrtić Rijeka, 24.-25. listopada, Rijeka, 117-125.
- Hoff-Ginsberg, E., Krueger, W. (1991.): Older siblings as conversational partners, *Merrill-Pasler Q.*, 37, 465-481.
- Jiao S., Ji, G., Jing, C., C., (1986.): Comparative study of behavioural qualities of only children and sibling children, *Child Development*, 57, 357-361.
- Juhas, V. (2001.): *Braća i sestre djece s mentalnom retardacijom*, diplomski rad, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, Sveučilište u Zagrebu
- Keung, H., Leung, M., C., (1990.): The adaptation of the family environment scale to Chinese children and adolescents in Hong Kong, *International Journal of Psychology* 25, 545-555.
- Mahoney, G., O'Sullivan, P. (1992.): The family environments of children with disabilities: diverse but not different, *Topics in early childhood Special Education*, Vol. 12, Issue 3, Database: Academic Search Premier

- McCoy, J. K., Brody, G., H., Stoneman, Z. (2002.): Temperament and the Quality of Best Friendships: Effect of Same- Seks Sibling Relationships, *Family Relations*, July, Vol. 51, Issue 3, 248-256.
- McHale, S., M., Gamble, W., C. (1987.): Sibling relationships and adjustment of children with disabled brothers and sisters, *Special Concerns, Journal of Children in Contemporary Society*, (19), 131-158.
- McHale, S., M., Updegraff, K., A., Tucker, C., J., Crouter, A., C. (2000.): Step in or stay out? Parents' roles in adolescent siblings' relationships, *Journal of marriage and family*, V.62, (3), 746-761.
- Meyer, D., Vadasy, P., F. (2000.): *Sibshops; Workshops for Siblings of Children with Special Needs*, P. Brookes Publishing Co., Baltimore, USA
- Munn, P., Dunn, J. (1989.): Temperament and the developing relationship between siblings, *International Journal of Behavior Development*, 12, 433-451.
- Nihira, K., Meyers, C., E., Mink, I., T. (1980.): Home environment, family adjustment and the development of mentally retarded children, *Applied Research in Mental Retardation*, 1, 5-24.
- Perls, F. (1981.): *Geštaltistički pristup psihoterapiji*, Biblioteka Zodijski, Beograd.
- Robinson, C., Rosenberg, S., Beckman, P. (1992.): Parent involvement in early childhood special education, *Early childhood special education, Birth to three*, 138-155, Academic Search Premier
- Rossiter, L., Sharpe, D. (2001.): The siblings of individuals with mental retardation: A Quantitative integration of the literature, *Journal of child and family studies*, Vol 10., (1), 65-85.
- Rowe, D., C., Plomin, R. (1981.): The importance of nonshared environmental influences in behavior development, *Developmental Psychology*, 17, 517-531.
- Seltzer, M., M., Greenberg, J., S. (1997.): Siblings of adult with mental retardation or mental illness: Effects on lifestyle and psychological well-being, *Family relations*, Vol. 46, (4), 395-406.
- Stoneman, Z., Brody, G., H., Davis, C., H., Crapps, J., M. (1988.): Childcare responsibilities, peer relation and sibling conflict: Older siblings of mentally retarded children, *American Journal of Mental Retardation*, 93, 174-182.
- Tomasello, M., Conti-Ramsden, G., Ewert, B. (1990.): Young children's conversations with their mothers and fathers: differences in breakdown and repair, *Journal of Child Language*, 17, 115-130.
- Tozer, R. (1996.): My brother's keeper?: sustaining sibling support, *Health Social Care in the community*, Volume 4, Number 3, 177-181.
- Verte, S., Roeyers, H., Buysse, A. (2003.): Behavioural problems, social competence and self-concept in siblings of children with autism, *Child: Care, Health and Development*, Vol 29., (3), 193-206.
- Wagner Jakab, A., Torbica, N. (2004.): Sibshop-što se tu prodaje?, *S vama, polugodišnjak Hrvatske udruge za stručnu pomoć djeci s posebnim potrebama*, br.1, 25-28

SOME TRAITS OF RELATIONSHIP BETWEEN SIBLINGS AND PEOPLE WITH SPECIAL NEEDS

Abstract

Recent studies on siblings are more and more focused on family context. Research results show the importance of siblings' relationships that are, besides relationships with parents, the closest inside a family. Brothers and sisters influence one's development on many different levels. In a case when one of the brothers or sisters has special needs, this relationship is even more specific and could have positive but also negative impacts. Even though it is more and more recognized abroad, the professional work with siblings of people with special needs in our country is just at its beginning. This paper shortly presents one way of supporting siblings of people with special needs.

Key words: *Family, siblings, children with special needs*